

Олег Репан, Oleh Repan

Dnieprzański Uniwersytet Narodowy im. Olesia Honczara, Dniepr (Ukraina)

Взаємини населення запорозьких Вольностей з російським гарнізоном Старосамарського ретраншементу в Архіві Коша Запорозької Січі

Взаємодія запорозьких козаків із росіянами є темою, якої тією чи іншою мірою торкалися вже такі основоположники наукового вивчення Запорозької Січі як А. Скальковський¹ та Д. Яворницький². Однак основна увага дослідників як тоді, так і в наш час переважно концентрувалася на воєнно-політичній стороні проблеми – спільній участі у військових діях проти Османської імперії та Кримського ханства, протистоянні запорожців спробам Московської держави/ Російської імперії поглинути Січ чи то обмежити її автономію, проблемах колонізації запорозьких земель тощо³. Науковці практично оминули проблему взаємодії українського населення паланок Війська Запорозького низового за доби Нової Січі (Коша)

¹ А. Скальковський, *Історія Нової Січі або останнього Коша Війська Запорозького*, Дніпропетровськ 1994.

² Д. Яворницький, *Історія запорозьких козаків*, у 3 т., Київ 1990–1991.

³ О. Апанович, *Збройні сили України першої половини XVIII ст.*, Київ 1969; С. Дідик, *Новослобідський козацький полк (1753–1764 рр.): дисертація кандидата історичних наук, Запоріжжя* 2009; В. Заруба, *Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII століття*, Дніпропетровськ 2003; О. Посунько, *Історія Нової Сербії та Слов'яносербії*, Запоріжжя 1998; О. Субтельний, *Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст.*, Київ 1994; Г. Шпитальов, *Українська ландміліція*, Київ 2013.

з російськими гарнізонами, які розташовувалися на теренах Вольностей, хоча останнім часом деякі розвідки вже побачили світ⁴.

Проте це питання є надзвичайно важливим з огляду на необхідність ширше подивитися на ті практики взаємодії, які існували в запорозьких Вольностях у XVIII ст. Таку можливість надають джерела до історії Нової Січі, що відклалися в архіві цієї інституції. Власне, вони не становлять цілісний комплекс, розкидані в різних справах січового архіву і були виявлені в процесі вивчення історії надзвичайно цікавого населеного пункту – Самарі, згодом – Богородицької фортеці та Старосамарського ретраншементу. Початковий інтерес до російського гарнізону періоду Нової Січі як такого – його склад, командири, функції, згодом поставив на чергу денну проблему контактів, взаємодії російських військовиків з одного боку та запорозької влади і населення з іншого.

Треба відзначити, що оригінали справ Коша зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, а в Державному архіві Дніпропетровської області знаходяться мікрофільмовані копії цих справ, використані у даному разі. Документи про взаємодію гарнізону Старої Самарі та запорозького населення містяться в архівних справах, які прямо стосуються Старосамарського ретраншементу і російської військової присутності у Вольностях⁵ і тих, де назва справи і початкові документи не містять прямих вказівок на них⁶. Очевидно, що

⁴ О. Репан, *Одинківка-Одимківка у взаєминах місцевого населення та гарнізону Старосамарського ретраншементу*, в: *Січеславський альманах: збірник наукових праць з історії українського козацтва*, Дніпропетровськ 2011., вип. 6, с. 94–98; О. Репан, *Взаємини гарнізону Старосамарського ретраншементу з місцевим населенням: коні та навколо них*, в: *Запорозька Січ та українське козацтво: Збірник наукових праць*, Київ 2013, с. 157–163; О. Сухомлин, *Повсякденні взаємини запорозького козацтва та російських військових у 1740–1760-х рр. (регіон Оріль-Самарського межиріччя)*, в: *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті*, Дніпропетровськ 2014, вип. 12, с. 30–40; О. Сухомлин, *Конфлікт як елемент повсякденної взаємодії населення слободи Сокільської та російських військових (1750–60-і рр.)*, в: *Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки*, Дніпропетровськ 2013, вип. 10, с. 31–40.

⁵ Державний архів Дніпропетровської області (далі: ДАДО), ф. 229 (мікрофільми) Архів Коша Нової Запорозької Січі, спр. 35, 39, 40, 64, 100, 128, 168, 194, 196, 197, 205, 210, 211, 249.

⁶ ДАДО, ф. 229, спр. 109, 135, 165, 304, 306.

у першому варіанті вже назви справ дають попередню інформацію про їх зміст (хоча безпосередня робота зі справою найчастіше демонструє, що її інформативні можливості більш широкі). Тут йдеться про кримінальні злочини, в яких російські солдати виступали як суб'єктами, так і об'єктами, дезертирів, відведення сіножатей, вивезення заліза тощо. Для прикладу наведу випадок зі справами, де назва немов би не передбачає інформації щодо російської залози у Старій Самарі.

Справа 306 присвячена збиранню Кошем податків за право шинкувати на запорозьких землях. Проте вона містить надзвичайно цікаві матеріали, які свідчать про втручання коменданта Старосамарського ретраншементу в це питання. Влітку 1773 р. троє козаків за завданням Коша вирушили до Усть-Самари (запорозького поселення, розташованого неподалік Старосамарського ретраншементу), для збирання шинкових грошей. Виконавши свою роботу, вони поверталися, але на старосамарському мосту на них очікував сержант та солдати, відповідно проінструктовані комендантом О. Рязанцевим: якщо б запорожці почали вимагати платежів за шинки Старої Самарі (слободи, розташованої поруч із Старосамарським ретраншементом), то солдати мусили їх «бити як собак». Росіяни перепинили запорожців і почали розпитувати про причини подорожі й вимагати документального підтвердження слів. Козаки, пославшись на завдання військового довбиша Я. Соколовського, пред'явили вручений тим клейнод – пірнач, чого, за січовою практикою, було абсолютно досить. Проте сержант, вихопивши з-під поли велике поліно, вигукнув: «У нас такая клейнота имеется!» Після чого на козаків накинута солдатів, збили їх з коней. Врятуватися вдалося, кинувшись у річку Самару, причому росіянам як трофей дісталися коні та 5 крб. шинкових грошей, зібраних в Усть-Самарі. Згодом Кіш опротестував дії О. Рязанцева⁷.

Проаналізовані справи містять чимало різновидів документів – ордери, донесення, інструкції, листи тощо. Перед тим, як безпосередньо перейти до інформаційних можливостей цього комплексу джерел, варто сказати кілька слів про форму документів.

⁷ ДАДО, ф.229, спр. 306, арк. 67–67зв., 83.

Отже, найбільш часто зустрічаємо ордери, накази та рапорти і донесення. Ордер власне є формою наказовою, яку вища інстанція видає стосовно нижчої інстанції або підлеглої особи. Для прикладу, військовий осавул М. Ногай отримав у серпні 1764 р. ордер від Коша з докладною інструкцією стосовно виселення людей, які без дозволу запорозької влади оселилися в Старій Самарі⁸, а кодацький і самарський полковники у 1766 р. так само ордерами отримали інструкції стосовно виділення старосамарському гарнізону сіножатей та деревини⁹. Зауважу, що доволі часто документи такого ґатунку називаються наказами¹⁰. Своєю чергою, нижча інстанція доповідає про виконання ордеру чи наказу, а також про різні інші питання, які варто довести до відома вищої донесеннями¹¹ або рапортами¹².

Очевидно, що регулярно виникала потреба обмінюватися інформацією між комендантом Старосамарського ретраншементу та Кошем або Самарською і Кодацькою паланками. У цьому випадку відсутні стосунки підпорядкування і сторони обмінювалися іноді промеморіями чи повідомленнями («известиями»)¹³, а здебільшого – листами. Причому часто документ був не озаглавлений, а містив на початку звертання «Милостивий государ мій» чи інші ввічливі форми¹⁴. Значно рідше зустрічаємо такий різновид документу, як показання свідків чи звинувачених на допиті, іноді оформлені як «сказка»¹⁵. Іноді трапляються «екстракти», де стисло викладено суть кримінальної справи¹⁶, чернеткові записи запорозьких канцеляристів, як, наприклад, нотатка «о накошеном москалями сіні»¹⁷.

⁸ ДАДО, ф. 229, спр. 168, арк. 6.

⁹ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 90.

¹⁰ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 12, 58; спр. 109, арк. 189; спр. 128, арк. 11.

¹¹ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 55; спр. 39, арк. 15; спр. 40, арк. 3; спр. 279, арк. 39.

¹² ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 30; спр. 39, арк. 52; спр. 279, арк. 60.

¹³ ДАДО, ф. 229, спр. 128, арк. 31, 41; спр. 316, арк. 1.

¹⁴ ДАДО, ф. 229, спр. 128, арк. 12; спр. 135, арк. 14, 28; спр. 211, арк. 6.

¹⁵ ДАДО, ф. 229, спр. 128, арк. 70зв.; спр. 196, арк. 7, 11, 17; спр. 210, арк. 17, 18.

¹⁶ ДАДО, ф. 229, спр. 128, арк. 70.

¹⁷ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 200.

Зовнішні, формальні характеристики джерел також становлять певний інтерес¹⁸. Проте у даному разі зупинюся на інформаційних можливостях цього сформованого в процесі роботи комплексу, який багато що говорять про різні форми взаємодії. Та попередньо треба кілька слів сказати про Старосамарський ретраншемент. Це укріплення постало 1736 р. на основі зруйнованої згідно умов Прутського договору 1711 р. Богородицької фортеці. З кінця 1740-х рр. командир Старосамарського ретраншементу очолював так звану «трьохсотенну нижньодніпровську команду»¹⁹ і крім самого гарнізону Старої Самарі в його підпорядкуванні знаходилися залоги Лоц-Кам'янського ретраншементу, Кодацького, Сокільського та Біркутського редутів²⁰. Бюрократичний бік діяльності коменданта забезпечувала канцелярія «Старосамарського ретраншементу гарнізонних справ»²¹. Дисципліну допомагала підтримувати наявність гауптвахти²². Для лікування хворих функціонував лазарет²³. Крім власне залоги в Старосамарському ретраншементі була артилерійська команда, провіантські та речові магазини, стояла окрема кінна команда козаків з Гетьманщини. Офіцери мешкали в окремих будинках²⁴. Склади в Старосамарському ретраншементі мали свою обслугу під командуванням офіцера. В документах згадуються поручик Борисоглібського полку С. Полубочерінов (1759 р.)²⁵, підпоручик Севського полку Є. Чеплигін (1767 р.)²⁶, прапорщик Вербін (1771 р.)²⁷. Очевидно, що між російськими вояками та місцевим населенням виникали різні форми взаємодії

¹⁸ Щодо промовистої суперечки навколо використання форм документів у запорозькому діловодстві див: О. Репан, *Дві куфи горілки або casus бюрократичної belli*, в: *Вісник Дніпропетровського національного університету: Серія Історія та археологія*, Дніпропетровськ 2001, вип. 15, с. 134-138.

¹⁹ ДАДО, ф.229, спр. 35, арк. 33; спр. 64, арк. 1; спр. 100, арк. 102.

²⁰ ДАДО, ф.229, спр. 100, арк. 84.

²¹ ДАДО, ф.229, спр. 100, арк. 17; спр.128, арк. 3, 31.

²² ДАДО, ф.229, спр. 109, арк. 188.

²³ ДАДО, ф.229, спр. 194, арк. 2.

²⁴ ДАДО, ф.229, спр. 168, арк. 40.

²⁵ ДАДО, ф.229, спр. 64, арк. 10.

²⁶ ДАДО, ф.229, спр. 211, арк. 7.

²⁷ ДАДО, ф.229, спр. 304, арк. 37.

(як конфліктної, так і неконфліктної), на яких спробую детальніше зупинитися.

Важливу роль у житті мешканців Вольностей, відіграла худоба – велика рогата, вівці, коні. Вона часто виступала мірилом заможності, її легко було продати. Відповідно, худоба часто виступала об'єктом зазіхань. Чимало таких справ пов'язано і зі Старою Самарою.

Один з комендантів Старосамарського ретраншементу, секунд-майор П. Щетинін, постає організатором групи, яка займалася крадіжкою, переховуванням та збутом крадених коней. Козак Матвій Зозуля під час слідства у Січі, під батогоми подав таку картинку. Неподалік Сокільського редути він вкрав ворону кобилу, якою і приїхав до Старої Самарі. М. Зозуля був знайомий з кухарем коменданта залоги Поповим і саме йому запропонував цю кобилу. Оборудка відбулася у дворі П. Щетиніна за його присутності. Причому М. Зозуля залишився тут жити. За кілька днів він разом з дворецьким коменданта Андрієм (у якого за попередні злочини було вирвано ніздрі) та З. Гуржієм вкрави двох коней у плавнях неподалік Старої Самарі у козака батуринського куреня Матвія. Коней привели до П. Щетиніна, який видав кожному зі злодіїв по 1 карбованцю та звелів напоїти їх горілкою. М. Зозуля разом із драгунами неподалік Старої Самарі, у місцевості Лазнища, вкрав ще 4 коней у козака Іркліївського куреня Мусія Крутохвала. Згодом вони продовжили «геройства» під Українською лінією. Вкрадених коней комендант міг запускати в табун гарнізону, а згодом, через одного з капралів, переправляв на ярмарок, наприклад, у Харків. Шлях конокрада М. Зозулі обірвали козаки Батуринського куреня, які не мали наміру вибачати покражу коней у свого товариша²⁸.

Подальше розслідування виявило ще кілька схожих випадків. Наприклад, у 1755 р. солдат Лівенського ландміліцького полку Федот вкрав у кодацького козака Івана Набоки двох коней, проте був упізнаний. А майор Щетинін, щоби не роздмухувати скандал, заплатив 10 крб. компенсації. Вкраденого у С. Дерикорчми (в гирлі Самарі) коня відстежити не вдалося і, хоч підозра і впала на солдатів Старосамарського ретраншементу, відсутність прямих

²⁸ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 1–2, 10.

доказів у цьому випадку не дозволила вимагати компенсації²⁹. За організацію такої прибуткової справи, як крадіжка коней, бралися не тільки коменданти, а й офіцери старосамарської залоги. У грудні 1765 р. козак Кіндрат Рясний приїхав до Одимківки, розташованої на іншому березі Самари, проти ретраншементу, до шинка Остапа Рябошапки. До нього підсів сержант Назар Малєєв і, пригощаючи Рясного, намовив його вкрати коней. Особливо Малєєв наголошував, що це мають бути не козацькі, а ногайські коні – їх будуть менше шукати. Після успішної крадіжки коней Рясний та його товариш Хома Куц пригнали їх під Стару Самарь, де і продали підпоручику Акиму Бруткову, агентом якого виступав Малєєв. Але фортуна відвернулася від конокрадів. По-перше, підпоручик Брутков не повністю віддав гроші за чесно вкрадених коней. По-друге, досить швидко Кіш розслідував цю справу і протягом 3-х днів Рясного, а згодом і Куца заарештували. Довести провину офіцера було значно складніше³⁰. Проте в результаті підпоручик Брутков сплатив штраф та був розжалуваний у солдати, а його спільники 4 рази пройшли через удари шпіцрутенами³¹.

Ласими до чужої худоби були не тільки офіцери, але й пересічні вояки Старосамарського ретраншементу. Михайло Найдьонов та Филип Черніков, які належали, відповідно, до Слобідського та Лівенського ландміліцьких полків, одного січневого дня 1762 р. вирішили трохи половити рибу на Самарі, яка вкрилася міцною кригою. Згодом змерзлі солдати непогано погрілися в шинку с. Одимківки. Витративши на зігрів 4 копійки, М. Найдьонов та Ф. Черніков дійшли висновку про потребу поповнення своїх гаманців і в темряві, що наступила, навідалися в гості до загороди з худобою місцевого мешканця Сидора Самоткана³².

Далі показання місцевих мешканців та солдатів дещо розходяться. Ландміліціонери стверджували, що їх на місці злочину затримало 10 людей. Здається, тут швидше можна повірити одимківцям, адже за їх версією С. Самоткан, який

²⁹ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 29.

³⁰ ДАДО, ф. 229, спр. 196, арк. 5, 7, 11–13, 17–18, 26–27, 39, 57–62, 86.

³¹ ДАДО, ф. 229, спр. 197, арк. 8.

³² ДАДО, ф. 229, спр. 128, арк. 2–2зв., 70.

побачив біля своєї худоби некликаних гостей, нагукав сусідів – Івана Одимченка та Якова Тарана. Втрюх вони і зв’язали злодіїв. Щоправда стосовно подальшого більшу довіру викликає версія росіян. Мешканці Одимківки свідчили, що били солдат тільки при затриманні, коли ті спробували пустити в хід ножі. П. Черніков говорив, що їх побили при затриманні, потім почастивали батогами на дворі С. Самоткана, а на наступний день отаман Одимківки Гнат Горобець ще раз відшмагав їх канчуками, допитуючись про худобу, яка регулярно зникала в цій слободі. П. Черніков зумів змовчати, а М. Найдьонов виказав кількох драгун із Старосамарського ретраншементу, які в 1761 р. вкрали в одимківців 5 коней та продали їх на ярмарку в Белевській фортеці³³.

Офіцери старосамарської залоги могли самі ставати об’єктом злочину. Так сталося у 1767 р., коли у пікінерського поручика С. Кардашевського козаки І. Лях та М. Ніс украли двох коней. Запорозьке слідство оперативного розібралося з пошуком конокрадів і майно повернули власнику³⁴.

Чимало клопоту завдавали як старосамарському гарнізону, так і запорозькій владі коні російського гарнізону. Стратегічним ресурсом тут виступає сіно. Запорожцям вдалося ствердити тезу про належність всієї території навколо Старої Самарі до їх виключної юрисдикції і, відповідно, комендант гарнізону вимушений був звертатися до Коша з проханням про виділення сіножатей. Комплекс документів за 1758–1774 рр. дозволяє відтворити систему забезпечення Старосамарського ретраншементу сіножатями. Комендант гарнізону зазвичай у червні звертався до Коша з відповідним проханням³⁵. Крім того, окремі прохання подавали артилерійська команда та гетьманці зі Старої Самарі³⁶. Попри їх окремішність, сіножаті виділялися в межах квоти старосамарського гарнізону³⁷. Кіш віддавав самарському полковнику наказ відвести сіножаті, причому регулярно повторювалася формула «без

³³ ДАДО, ф. 229, спр. 128, арк. 70–72.

³⁴ ДАДО, ф. 229, спр. 210, арк. 1–33.

³⁵ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 67, 98, 139.

³⁶ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 3, 24, 139.

³⁷ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 14.

излишества»³⁸. Обурення січового керівництва викликало те, що у 1765 р. самарський полковник О. Коцур виділив сіножатеї стільки, що старосамарський гарнізон почав продавати сіно мешканцям Вольностей. Наступник О. Коцура на посаді – Яків Качалов – мусив повернутися до старих квот та заборонити купувати сіно у старосамарців³⁹.

Відведення сіножатеї відбувалося безпосередньо на місцевості, у присутності представника гарнізону. На жаль, не вдалося виявити певного правила з приводу посади людини, яка відводила луки. Одного разу це був безпосередньо полковник Самарської паланки Яків Росколупа⁴⁰. Найчастіше процесом керували паланкові писарі – у 1760 р. Іван Ковалевський, у 1766 р. Степан Роменський, у 1767 р. Маєвський, у 1769 ближче невідомий писар⁴¹. Проте часто це були уповноважені, які не належали до паланкової старшини. У 1758 р. Кіш вислав для виділення угідь отаманів Іркліївського та Калниболотського куренів Івана Домонтовича та Марка Уса. У 1760 р. разом із паланковим писарем сіножаті для старосамарців відводили отаман Шкуринського куреня Михайло Спигак та шафар Кодацького перевозу Гаврило Шарій⁴². 1772 р. ця місія випала підписарю Самарської паланки Герасиму Судаклію та підосавулу Якиму Головку. За дорученням паланки процес міг здійснювати й отаман однієї з найближчих слобод⁴³. Документально відвід оформлювався розпискою командира старосамарської залоги або іншим офіцером гарнізону. Тут дуже детально фіксувалися орієнтири, що дозволяло у разі виникнення суперечливої ситуації апелювати до такої розписки⁴⁴.

Очевидно, що такою була схема в ідеалі. Часто коменданти не вважали адекватним обсяг виділених сіножатеї. У 1760 р. самарський полковник О. Компан повідомляв Кіш, що комендант

³⁸ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 7, 25, 45.

³⁹ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 103.

⁴⁰ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 125–126.

⁴¹ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 15, 102, 114, 139.

⁴² ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 15.

⁴³ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 192, 201.

⁴⁴ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 16–16зв.

вимагає відвести такий обсяг сіножатей, що в нього і коней стільки немає⁴⁵. У червні 1769 р. новий комендант Старосамарського ретраншементу О. Мясіщев, попри відведені ще для його попередника сіножаті, висунув вимогу збільшити їх втричі⁴⁶. На це Січ реагувала відмовою, проте в разі справжньої потреби намагалася йти назустріч. Наприклад, кодацький та самарський полковники у 1760 р. мали відвести ту саму територію, що і минулого року. Проте висока весняна вода могла пошкодити траві. На такий випадок місця сіножатей для росіян варто було змінити. Добра воля Коша проявилася і 1770 р., коли комендант просив відводу на «государевих» коней. Січове керівництво зауважило, що таке сіно має постачатися за платню, але виявило готовність йти назустріч⁴⁷.

Активно спілкувався комендант із січовою владою для того, щоби отримати деревину для фортеці, що було звичною практикою⁴⁸. Інструктуючи самарського полковника стосовно боротьби з незаконними вирубками, січова старшина виокремлює «богородичан» та як один з масивів, що потребують захисту, називає терен «от местечка Старой Самаре и нижше оной, в плавле Николаевской, и в протчих тамошних местах»⁴⁹.

Документи 1750-х рр. свідчать про прагнення Коша обмежити можливості як гарнізону, так і населення Старої Самарі у доступі до деревини з Самарської Товщі. З листа підполковника Баратова від 9 червня 1763 р. видно, що перед цим гарнізон вільно користувався лісом з Самарської товщі. Проте Самарська паланка припинила цю практику і запропонувала коменданту звертатися до Коша по дозвіл⁵⁰. Практика вільного вирубування деревини для потреб мешканців і залоги вводилася царським указом, даним ще в листопаді 1688 р. богородицькому воеводі Івану Волинському.

⁴⁵ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 8.

⁴⁶ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 137.

⁴⁷ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 7, 150.

⁴⁸ ДАДО, ф. 229, спр. 29, арк. 42–44.

⁴⁹ ДАДО, ф. 229, спр. 29, арк. 10.

⁵⁰ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 62.

Саме він мав визначати місця під вирубку, стежачи при цьому, щоби не страждала обороноздатність фортеці.

Однак у середині XVIII ст. на такий указ коменданти не покликалися. Джерела ж з січового архіву дещо пояснюють обмежувальні дії запорожців. На виконання наказу кошового отамана Г. Лантуха у лютому 1762 р. самарський полковник Л. Василієв здійснив інспекційний об'їзд своєї паланки. Він мав виявити стан справ зі збереженням байрачних лісів та Самарської товщі. Як з'ясувалося, загалом лісокористувачі не зловживали, за одним винятком - російська команда, яка стояла на Самарському мосту. Тут солдати рубали ліс і випалювали вугілля на широку ногу. Після цього розпочинається тривала тяганина, в якій комендант А. Какурін наполягав на своєму праві хазяйнувати у Вольностях⁵¹.

Гарнізон потребував дерева на коси, граблі, для опалення казарм і лазарету, приготування їжі тощо⁵². Січ з 1763 р. дозволяла ландміліціонерам нарубати трохи лісу, проте з ними відряджали козака, який пильнував їх дії⁵³. Таке відрядження наглядача стало нормою⁵⁴. Алгоритм взаємодії, коли для відведення лісу для ретраншементу був потрібен дозвіл Коша, зберігався й надалі. Запити про вирубування деревини переважно йшли разом із проханням про сіножаті⁵⁵.

Можливим було звернення командирів підрозділів, які стояли в Старій Самарі, безпосередньо до Коша, оминаючи командира залоги. Так, наприклад, у квітні 1768 р. з проханням про відведення дерева звертався артилерійський штаб-офіцер Д. Волковський⁵⁶. Проте всі ці вирубки мали вкладатися у загальну квоту (наприклад, восени 1767 р. - 60 возів) Старосамарського ретраншементу. З документів випливає, що рубка здійснювалася рівними порціями

⁵¹ ДАДО, ф. 229, спр. 135, арк. 1, 3–3зв., 7.

⁵² ДАДО, ф. 229, спр. 194, арк. 2.

⁵³ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 66.

⁵⁴ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 108; спр. 194, арк. 18.

⁵⁵ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 108, 118; спр. 194, арк. 11.

⁵⁶ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 130–130зв.

восени та навесні⁵⁷. Можна припустити, що Кіш влітку виділяв дрова і для виготовлення їжі. Принаймні, влітку 1768 р. гарнізон у два заходи міг заготувати 30 возів поваленого дерева⁵⁸.

Цікаво, що Кіш зважував на реальність використання нарубаної деревини. Наприклад, на прохання секунд-майора К. Фогта влітку 1766 р. Січ дозволила рубати дерева вдвічі менше, ніж минулоріч. Спроби дискутувати з цього приводу Кіш припинив цілком логічним запитанням: «А що, за рік всі ручки від грабелів та лопат зламалися?»⁵⁹. Прохання К. Фогта про виділення додаткових дров для опалення солдатам Брянського та Курського піхотних полків так само не було задоволено⁶⁰. У той же час запорозьке керівництво намагалося підтримувати, наскільки це було можливо, нормальні стосунки з комендантами та йти їм назустріч. Наприклад, К. Фогт отримав деревину для виготовлення «коляски»⁶¹. Окремо від звичайних від коменданта ішли клопотання про виділення деревини на будівельні роботи. Зокрема, йшлося про ремонт казарм та офіцерських будинків, будівництво нових складів тощо⁶².

Досить гостро постало «лісове питання» в роки російсько-турецької війни 1768–1774 рр. На території Вольностей, зокрема Самарської паланки, зосереджувалися значні сили російської регулярної армії, які постійно потребували лісу. Паланкова влада констатувала, що солдати полків, які перебували у Старій Самарі, нищили ліси, рубаючи і живе дерево – «без пощади пустошат». У цей час Кіш, задовольняючи традиційні потреби Старосамарського ретраншементу, починає відмовляти в масштабних вимогах. Наприклад, у травні 1769 р. було відмовлено у виділенні з Самарської товщі 1840 великих дерев. Січ просто констатувала відсутність такої кількості потрібної деревини⁶³.

⁵⁷ ДАДО, ф. 229, спр. 194, арк. 18, 22.

⁵⁸ ДАДО, ф. 229, спр. 194, арк. 26.

⁵⁹ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 90.

⁶⁰ ДАДО, ф. 229, спр. 194, арк. 19–20.

⁶¹ ДАДО, ф. 229, спр. 194, арк. 16, 23–23зв.

⁶² ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 34, 40, 66зв.

⁶³ ДАДО, ф. 229, спр. 194, арк. 46–47, 116.

Однак російські військові, які перебували у Посамар'ї, регулярно намагалися отримати ліс. Наприклад, у квітні 1772 р. прапорщик А. Пестов, що перебував у Старосамарському ретраншементі, вимагав лісу для випалу вугілля. У цей же час полковник донських козаків О. Карашін звернувся до Самарської паланки з вимогою про матеріали для ремонту 50 возів. Кіш наказав паланковому полковнику І. Мандру ліс не виділяти. Військові мушили купувати деревину деінде, адже саме Військо, зважаючи на спустошення Самарської Товщі, припинило вирубки і почало завозити ліс⁶⁴.

Певний підсумок підбиває реакція Коша на клопотання прем'єр-майора Рязанцева про виділення лісу на будівництво казарм для батальйону Азовського піхотного полку, який у листопаді 1774 р. прибув до Старої Самарі на зимівлю. Для такого будівництва не було жодної можливості, оскільки в Товщі взагалі не лишилося нормальних дерев⁶⁵.

Як бачимо, в ході взаємодії гарнізону та запорожців регулярно виникали конфліктні ситуації. Механізмом, який би їх полагоджував, мали стати спільні комісії. Доволі часто місцем таких комісій виступала Стара Самарь – завдяки зручності як для російської сторони, яка мала тут офіцерів і, відповідно, не потребувала спеціально відряджених людей. Для запорожців цей населений пункт так само був прийнятним, оскільки він розташовувався в добре обжитому куточку Вольностей.

За документами архіву Коша можна відтворити перебіг діяльності кількох комісій. Перша з них була пов'язана зі спробою Січі покарати поручика Серкова, який у 1755 р. відзначився, забираючи майно в різних козаків. Також предметом розгляду мало стати вбивство козака кирилівського куреня Якова Швеця. Узгодивши проведення комісії з керівництвом Українського ландміліцького корпусу, депутати від Коша Михайло Довбня та Іван Котляревський (він був писарем) у серпні 1756 р. прибули до Старої Самарі. Проте їх спроба діяти за інструкцією наштовхнулася на явне небажання коменданта майора П. Щетиніна вести слідство.

⁶⁴ ДАДО, ф. 229, спр. 304, арк. 3–5.

⁶⁵ ДАДО, ф. 229, спр. 194, арк. 160–163.

Вже під час вручення листа від кошового П. Щетинін заявив, що він хворий і поставив вимогу надати йому документи з претензіями до поручика Семена Серкова. Такий реєстр кривд запорозькі депутати передали, але майор заявив, що комісії з приводу Серкова він не почне, допоки Січ не представить 2 козаків, які можуть бути причетними до вбивства російського солдата Кривенцова. При цьому П. Щетинін одразу називав комісію «ложною»⁶⁶.

Про попереднє налаштування коменданта свідчить і те, що він, у присутності Серкова, лаяв запорозьких депутатів за вбивство козаками Кривенцова та погрожував так розібратися з позивачами поручика, що багато хто з них сам буде «батогов кушать». Січовики в подібній ситуації почували себе досить некомфортно. Як можна припустити з тексту документу, М. Довбня та І. Котляревський не мали досвіду такої взаємодії з росіянами. Та ще й п'ять російських офіцерів, що брали участь у засіданнях, просто своєю кількістю домінували над запорожцями. Тому Кіш вислав до Старої Самарі Гаврила Шарія, досвід якого мав дещо вирівняти становище⁶⁷.

Робота комісії розпочалася з присяги офіцерів та запорозьких депутатів. Після чого Серков відмовився свідчити стосовно претензій, оскільки вони були оформлені реєстром. Він зажадав окремої претензії від кожного скривдженого. Проте це затримало роботу комісії всього на 3 дні. Поручик Серков продовжував заперечувати свою провину, тому, на вимогу січовиків, довелося звертатися до командування Української лінії з проханням прислати деяких підлеглих Серкова для очної ставки⁶⁸.

Урешті комісія скінчилася нічим – командир Українського ландмілицького корпусу генерал-лейтенант Девієр не відпустив драгун для очної ставки, вимагаючи від Коша знайти козаків Герасима Щербину та Григорія Задригу, а також відрядити колишнього кальміуського полковника Павла Ногая – всіх у справі вбивства драгуна Кривенцова. На думку Петра Девієра, майнові справи є дрібними, а коли немає козаків Щербини та Задриги, то

⁶⁶ ДАДО, ф. 229, спр. 40, арк. 1–1зв., 11.

⁶⁷ ДАДО, ф. 229, спр. 40, арк. 2.

⁶⁸ ДАДО, ф. 229, спр. 40, арк. 11–11зв.

й діяльність комісії не має сенсу. Пояснення Коша, що названі козаки зникли, не було прийнято⁶⁹.

Діяльність наступної комісії була спровокована організацією комендантом Старосамарського ретраншементу П. Щетиніним крадіжок та перепродажу коней. Цікаво, що коли в січовій пушкарні отримали показання М. Зозулі, який розповів про свою участь у злочинній діяльності майора, то завірити їх запросили росіян (найімовірніше, з Новосіченського ретраншементу) – прапорщика Трофіма Кудрявцева та капітана Луку Раєвського⁷⁰. Про те, що такі дії П. Щетиніна були системними, свідчив і затриманий запорожцями конокрад А. Попов – драгун Ряського полку, який під час перебування у Старій Самарі отримував від коменданта завдання на крадіжку коней: «Пожалуте-де, рыба, зищеть мне хорошенких лошадеи»⁷¹.

Початкове слідство було доручено полковнику Ряського ландміліцького полку Симону фон Гевіту. Комісія мала розглянути всі претензії до майора Ряського полку П. Щетиніна та інших російських офіцерів, що включав не тільки крадіжки коней, а і незаконне косіння сіна, напад поручика Серкова на самарського писаря Павла Зеленського тощо⁷².

Боротьба розпочалася вже з місця проведення слідства. Командир ландміліцького корпусу граф Девієр на прохання запорожців призначив його в Новосіченському ретраншементі. Полковник фон Гевіт спочатку туди і вирушив, але раптом змінив напрям руху і вирішив проводити комісію в Кодацькому редуті. Зрештою комісари прибули до Січі, але ніяк не міг доїхати П. Щетинін. Тяганина тривала й надалі. Та місцем розв'язання конфлікту з вересня 1757 р. була обрана Стара Самарь, оскільки командування все таки вирішило відсторонити майора П. Щетиніна від посади і замість нього призначити підполковника О. Єршова, якому одночасно доручили роботу комісії⁷³.

⁶⁹ ДАДО, ф. 229, спр. 40, арк. 13–14, 15–15зв., 20, 22, 26.

⁷⁰ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 2зв.

⁷¹ ДАДО, ф. 229, спр. 38, арк. 3зв.

⁷² ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 40.

⁷³ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 18, 20, 27–27зв.

Комісія збиралася надзвичайно неквапно. Якщо прохання про слідство з боку Коша датується травнем 1757 р., то перші засідання відбулися у грудні і були перервані через Різдво⁷⁴. Комісія знову збиралася у Старій Самарі в березні 1758 р. До неї з козацького боку увійшли старшини Нестор Гаврилов, Андрій Семенович (Товстик) та писар Павло Зеленський. Запорозькі депутати отримали інструкцію діяти чесно і вимагати розслідування та відшкодування за згаданими вище справами⁷⁵.

Зазначимо, що склад комісії міг змінюватися. Наприклад, уже з літа російську сторону очолив майор Матвій Бровцин. Запорозьку делегацію (ймовірно, замість Н. Гаврилова) став представляти старшина Гаврило Шарій⁷⁶. Так само міг змінюватися предмет розгляду. Наприклад, додалася справа про вбивство ландміліціонерами козака Якова Ляха. Воно сталося у травні 1756 р., проте, як бачимо, лише через 2 роки справа якось зрушила⁷⁷. Складність полягала не у неможливості доведення провини – схоплені ландміліціонери зізналися. Проте вони були переправлені на Українську лінію, куди Кошу пропонували прислати свідків. Січ же пояснювала, що незаможні мешканці Лоц-Кам'янки просто нездатні знайти гроші для такої подорожі та утримання себе під час перебування на лінії⁷⁸.

У джерелах не вдалося виявити свідчення про покарання П. Щетиніна. Дуже цікавою і промовистою є ремарка запорозьких депутатів, які приїздили безпосередньо на Українську лінію до Рясського полку для слідства над цим офіцером: «...граф Девієр за Щетининим весьма руку держит». Зважаючи на посаду П. Девієра – командира Українського ландміліцького корпусу – така інформація, отримана неофіційним шляхом, багато що прояснює⁷⁹.

Досить сильно відрізнялася від попередніх комісія, яка діяла в Старій Самарі навесні-влітку 1759 р. Після великої

⁷⁴ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 13, 35, 51–52.

⁷⁵ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 40, 63–63зв.

⁷⁶ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 72, 79.

⁷⁷ ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 88, 96; спр. 39, арк. 15.

⁷⁸ ДАДО, ф. 229, спр. 39, арк. 38, 42, 45зв.

⁷⁹ ДАДО, ф. 229, спр. 38, арк. 26зв.

пожежі сенатським указом Січі було дозволено отримати залізо для ремонту куренів та оснащення кораблів, якими запорожці несли розвідувальну морську службу. Такі запаси були в Старосамарському і, частково, Лоц-Кам'янському ретраншементях. У травні 1759 р. до Старої Самарі прибули отамани Джереліївського куреня Тихін Мовчан, Васюринського Іван Горб та Уманського Андрій За...(?), які й мали отримати залізо. Для писарських справ до комісарів приєдналися Григорій Лелека з січової канцелярії та Гаврило Шарій з Самарської паланки⁸⁰.

За рапортами запорозьких делегатів, комендант А. Пловицький не тільки не чинив перешкод у виконанні сенатського указу, але і сприяв січовикам. Кошовий О. Білицький кілька разів вислав А. Пловицькому вдячні листи, хвалив його у зверненнях до командира, графа П. Девієра. Найголовніше ж, Січ для підтримання ентузіазму коменданта відсилала йому в подарунок вино, тканини тощо. Курінні отамани, зі свого боку, мусили також підтримувати високий градус цієї взаємодії, для чого з Січі їм відправляли «две барилки вина простого и мускатель»⁸¹.

У липні 1759 р., за порозумінням усіх сторін, ця комісія успішно завершилася. Залізо з Кодацької та Самарської паланки підводами привезли на Січ. Невелика частина його пройшла повз військовий скарб: 10 пудів цвяхів Кіш виділив на ремонт Кодацької церкви, а по 10 пудів – на кожного із запорозьких комісарів. Саме завдяки такому розпорядженню Січі стає зрозуміло, що дана комісія не була чимось унікальним, оскільки в документі є згадка, що в минулому році «приемщиков» також були аналогічно винагороджено⁸².

Надзвичайно цікава бюрократична тяганина закрутилася навколо солдат старосамарського гарнізону Ф. Чернікова та М. Найдьонова. Мешканці Одимківки ввіймали їх під час спроби вкрасти худобу. Січ вимагала утворення комісії в Старій Самарі, з долученням сюди справи артилериста з Лоц-Ка'мянського

⁸⁰ ДАДО, ф.229, спр. 64, арк. 2–2зв.

⁸¹ ДАДО, ф.229, спр. 64, арк. 7, 9, 11, 13–14.

⁸² ДАДО, ф.229, спр. 64, арк. 12, 20.

ретраншементу Ф. Пушкарьова, якого також під час крадіжки волів упіймали мешканці Старого Кодака⁸³.

Проте початково справа цілком могла бути вирішена без утворення комісії та залучення високих інстанцій. Після того, як злодіїв упіймали в Одимківці, Кіш не без зловтіхи надіслав коменданту А. Какуріну листа. Старшини нагадували, що «многажды» писали секунд-майору про кривди, які чинять його солдати мешканцям Вольностей. Проте покарання злодіїв та слідство над ще кількома солдатами гарнізону, які 1761 р. украли у козаків та посполитих коней, цілком могло бути здійснено руками коменданта. Однак А. Какурін, визнаючи очевидну провину Ф. Чернікова та М. Найдьонова, заперечив навіть існування тих солдат, проти яких були свідчення стосовно попередніх крадіжок. Самарська паланка через неформальні контакти козаків та ландміліціонерів володіла інформацією, що принаймні один з них, Маслов, служив у Старій Самарі при складах. Наштовхнувшись на відверте небажання А. Какуріна розслідувати справу, Кіш переніс її до командування Українського ландміліцького корпусу⁸⁴. На цьому етапі виникли інші ускладнення. Кіш, не маючи довіри до коменданта, пропонував ландміліцьким керівникам провести слідство силами офіцерів Новосіченського ретраншементу. Однак генерал-майор Георг Меєр настійливо пропонував всі справи вирішувати в Борисоглібській фортеці, де знаходився суд корпусу і куди, на думку генерала, не так і далеко – всього лише 70 верст⁸⁵.

Урешті-решт, у серпні 1762 р. скарги Коша київському генерал-губернатору І. Глебову примусили утворити комісію в Старій Самарі. З російського боку головував секунд-майор А. Пловецький, Січ надіслала колишнього військового осавула Пилипа Стягайла та писаря Кодацького перевозу Івана Ковалевського. Вони отримали інструкцію не тільки вимагати покарання для затриманих злодіїв, але й компенсації за попередні крадіжки⁸⁶.

⁸³ ДАДО, ф.229, спр. 128, арк. 2, 37.

⁸⁴ ДАДО, ф.229, спр. 128, арк. 2, 9, 14.

⁸⁵ ДАДО, ф.229, спр. 128, арк. 28.

⁸⁶ ДАДО, ф.229, спр. 128, арк. 36–38, 42–43, 52.

Запорозькі депутати, забравши з Самарської паланки драгуна Ф. Чернікова та з Кодацької каноніра Ф. Пушкарьова, 18 серпня прибули до Старосамарського ретраншементу. За цей час встиг змінитися комендант і їх зустрів майор О. Селітренніков, який заявив, що слідство треба відкласти, оскільки у Старій Самарі немає відповідної кількості офіцерів⁸⁷.

Кіш знову був вимушений включитися в бюрократичну тяганину. Чергове звернення до генерал-майора Карла фон Штофельна завершилося не менш черговим наказом коменданту Старосамарського ретраншементу розпочати слідство. Проте від прибуття козацьких депутатів уже минуло понад місяць і П. Стягайло з І. Котляревським за цей час тричі самостійно намагалися підштовхнути роботу комісії. По справжньому комісія запрацювала тільки в листопаді, але її результат, як прогнозували запорозькі депутати, був не дуже втішним. Драгуна Ф. Чернікова визнали винним, але ключова вимога Січі – слідство над тими ландміліціонерами, на яких показав М. Найдьонов як на конокрадів, не було проведено. На цей час М. Найдьонов вже помер, а його показання з Самарської паланки просто не були прийняті⁸⁸.

Менш тривала комісія діяла у справі підпоручика Я. Бруткова, який служив у Старій Самарі та замовив запорожцям К. Рясному та Х. Кущу крадіжку 15 ногайських коней. Кіш, провівши слідство, 20 липня 1766 р. звернувся до генерал-майора Карла фон Штофельна з проханням повернути коней та покарати винних. Він відповів оперативно і вже на початку серпня копія наказу про розслідування була на Січі. Справу з російського боку доручили капітану Федору Васілісову. Кіш же відрядив до Старосамарського ретраншементу писаря Кодацького перевозу Івана Мосуровського. Самарський полковник Я. Качалов виділив двох козаків як почет для депутата⁸⁹. Зрештою, справа була перенесена до ландміліцького суду в фортеці Олексіївській, куди у березні 1767 р. прибув запорозький депутат Степан Биковський з конвоєм та з К. Рясним

⁸⁷ ДАДО, ф.229, спр. 128, арк. 50–51.

⁸⁸ ДАДО, ф.229, спр. 128, арк. 55–58, 65–69.

⁸⁹ ДАДО, ф.229, спр. 196, арк. 19–19зв, 23–24зв, 30зв.

і Х. Кушем. Справа остаточно завершилася на початку квітня засудженням Я. Бруткова та його спільників⁹⁰.

Взаємини російської залоги в Старосамарському ретраншементі та запорозького населення і влади ускладнювалися у тих випадках, коли коменданти намагалися поширити свою компетенцію на сфери, що не належні до функціонування укріплення. Так, у скарзі кошового отамана Григорія Федорова (Лантуха) від 26 травня 1756 р. йшлося про утиски з боку російських військ і безпосередньо майора П. Щетиніна, що їх зазнавали запорожці у рибних ловах та інших господарських заняттях на Самарі. Комендант Старої Самарі П. Щетинін отримав сувору інструкцію не заважати січовикам⁹¹. Проте роком пізніше він же перешкоджав вільно косити сіно у гирлі Самарі і кодацький козак Іван Набока мусив за дозвіл віддати коменданту барана та горщик масла, а мешканка Самарчика Марія Сербинка заплатити 4 карбованці⁹².

Після скасування Старосамарської сотні Полтавського полку коменданти ретраншементу час від часу прагнули накинути свою владу запорозькому населенню, яке мешкало в Богородичному. Однак Кіш докладав усіх зусиль, щоби на цих землях поза юрисдикцією Січі ніхто не міг жити і вести господарство. Таку позицію гарно ілюструє спроба підполковника С. Баратова оселити в Старій Самарі Степана Кардашевського, який раніше мешкав із родиною у Чаплях, а 1764 р. вирішив поступити у пікінерську службу. Комендант вимагав від Січі не обкладати податками та обов'язками родину Кардашевського та дозволити їй тимчасово жити у Чаплях – до того часу, доки йому не буде відведено землю. Справа потрапила до рук військового судді Миколи Косапа, який з'ясував, що С. Кардашевський збирається оселитися у Старій Самарі. Далі вже за підписом кошового отамана П. Федорова коменданту нагадали, що відповідно монарших грамот всі землі по Самарі, включно із тими, де господарюють старосамарці, перебувають у володінні Війська. Відповідно, у Старій Самарі можуть мешкати лише піддані Коша. Тому кошовий рекомендував

⁹⁰ ДАДО, ф.229, спр. 196, арк. 68–74, 86–87.

⁹¹ ДАДО, ф. 229, спр. 39, арк. 16–17, 31.

⁹² ДАДО, ф. 229, спр. 35, арк. 29, 37зв.

вислати С. Кардашевського на виділені йому землі та не втручатися у справи місцевого населення⁹³.

Час від часу спроби комендантів поставити під свій контроль всю Стару Самарь, а не тільки справи залоги, поновлювалися. У першій половині 1771 р. у паланкових старшин Старої Самарі почалися ускладнення. Комендант ретраншементу почав стверджувати, що місцеве населення знаходиться в його віданні і мусить виконувати повинності на його користь. Військовий суддя М. Косап надіслав до ретраншементу листа, де констатував втручання і нагадав російському офіцеру, що йому підпорядкована тільки залога, а жодного монаршого рішення стосовно козаків і посполитих Старої Самарі немає. Далі суддя рекомендував не втручатися у права та вольності Війська «...его предками // и кровию вислуженних и в безконечное сему // войску владение утвержденных»⁹⁴.

Досить нахабно поведив себе О. Рязанцев. У червні 1773 р. мешканці Старого Кодака за наказом паланкового полковника косили сіно для козаків, які повернуться з фронту. Сіножати знаходилися на лівому березі Дніпра, в районі Чаплів. Після того, як роботу було зроблено, російські солдати пригнали підводи і забрали сіно. Загалом же, як виявила інспекція військового довбиша Я. Соколовського, прем'єр-майор Рязанцев самочинно заволодів балками за р. Вороною та Маячкою, а також гирлом Самари, де дозволив мешканцям косити тільки після піднесення йому певного подарунку. Наприклад, старокодачанин Ф. Каланиченко мусив віддати йому барана⁹⁵.

Підбиваючи підсумки, варто відзначити кілька моментів. Архів Коша Нової Запорозької Січі є надзвичайно інформативним комплексом щодо дослідження проблем взаємодії запорозької людності з російськими військовиками як на інституційному, так і на особистісному рівнях. На інституційному рівні це перш за все пов'язано із забезпеченням ресурсами російських військовиків. При цьому конфлікти виникали переважно в тих

⁹³ ДАДО, ф. 229, спр. 165, арк. 180.

⁹⁴ ДАДО, ф. 229, спр. 304, арк. 33.

⁹⁵ ДАДО, ф. 229, спр. 100, арк. 242.

випадках, коли російські офіцери намагалися виходити за межі своїх повноважень. До речі, цікавим є розуміння цих меж обома сторонами. На індивідуальному рівні бачимо як неконфліктні, так і конфліктні взаємини. Попри фіксацію в джерелах суті та перебігу конфліктів, у них вичитується повсякденні стосунки на рівні торгівлі, спільного розпивання горілки в шинку, обміну інформацією, спільних кримінальних дій. Конфліктність же, на мою думку, великою мірою була обумовлена екстериторіальністю російських військовиків, їх непідлеглістю запорозькій владі. Водночас зауважу, що такі підсумки можуть бути лише попередніми. Залучення додаткових матеріалів, у тому числі з архівних фондів Генеральної військової канцелярії, Київської губернської канцелярії, канцелярії Українського ландміліцького корпусу, більш широкий аналіз різних аспектів конфліктної та неконфліктної взаємодії дозволить більш чітко визначити її характер, а також ставити питання про сприйняття російських військових населенням Вольностей у категоріях «свій», «інший» та «чужий».

Summary

Relations of the Population of the Zaporozhian Liberty with the Russian Garrison of the Starosamar Retrenchment in the Archive of the Kish Nova Zaporozhian Sich

This research is devoted to sources regarding the relationship between the Russian garrison of the Starosamar retrenchment and the Ukrainian population of territories controlled by the Zaporozhian Cossacks in the archive of the Kish Nova Zaporozhian Sich. These sources contain information about different levels of interaction – both at the institutional and personal levels. At the institutional level, we see, above all, the interaction associated with the provision of resources of Russian soldiers, and conflicts arise mainly in those cases where Russian officers are trying to go beyond the limits of their perjury. By the way, the question of understanding these borders between the two sides is interesting. At the individual level, we see both non-conflictual and conflict-related relationships. Despite the fixation of sources in conflicts, they find out daily interaction at the level

of commerce, the joint drinking of vodka in the ham, information exchange, and joint criminal cases. At the same time, we should not diminish the conflict, which, in my opinion, is largely due to the extraterritoriality of Russian soldiers, their incompatibility with the Zaporozhian authorities.

Relacje między ludnością Swobody Zaporoskiej a rosyjskim garnizonem w Starej Samarze na podstawie materiału źródłowego znajdujących się w Archiwum Kosza w Nowym Zaporozu

Niniejsze badania są poświęcone źródłom pochodzącym z archiwum fortyfikacji kozackiej (Kosza) Nowego Zaporozia (Siczy Podpoleńskiej), dotyczącym relacji pomiędzy żołnierzami garnizonu rosyjskiego w Starej Samarze a ukraińską ludnością terytoriów kontrolowanych przez Kozaków zaporoskich. Przyczyn konfliktu można doszukiwać się w eksterytorialności żołnierzy rosyjskich oraz w braku podporządkowania ich władzom zaporoskim. Źródła archiwalne zawierają informacje o różnych poziomach interakcji – zarówno na poziomie instytucjonalnym, jak i osobistym. Do kontaktów na poziomie instytucjonalnym dochodziło głównie w związku z zaopatrzeniem wojsk rosyjskich stacjonujących w Siczy Zaporoskiej. Źródłem konfliktów były przypadki fałszowania dokumentacji przez oficerów rosyjskich. Natomiast relacje na płaszczyźnie indywidualnej miały charakter zarówno pokojowy, jak i konfliktowy. W zachowanych źródłach można odnaleźć zapisy mówiące o kontaktach w życiu codziennym – w sferze partnerskiej, osobistej, towarzyskiej, handlowej. Są tu opisy wspólnego spożywania alkoholu w szynkach, wymiany informacji czy uczestniczenia w sprawach karnych.

Słowa kluczowe: archiwum Siczy, garnizon rosyjski, kosz, fortyfikacja w Starej Samarze, ludność Zaporozia

Key words: archive of the Sich, Russian garrison, Starosamar retrenchment, Zaporozhian population